

Onderwerpen uit de Westzaanse geschiedenis

door WILLEM TIP/deel 11

Het Zaanse landschap

De vrede van Münster (1648) bracht op het Europese vasteland eindelijk rust. Spanje schikte zich in de nieuwe machtsverhoudingen. Tegelijk kreeg de Republiek, de enige Europese staat zonder vorst aan het hoofd, internationale erkenning. Amsterdam begon met de bouw van haar nieuwe rijkversierde stadhuis, het latere Paleis op de Dam (gereed 1655).

Toch zou de rust maar kort duren. Met lede ogen keken vooral Engeland en Frankrijk naar de Hollandse welvaart. De rijkdom van de Hollanders, die hun huizen verfraaiden met beeldhouwwerk en kunst, was bijna spreekwoordelijk. Zelfs de bakker en de kruidenier bezaten schilderijen! Een tweetal zeeoorlogen met Engeland, gevoed door Engelse handelsnijver, gingen nog aan de Hollandse kust voorbij. Een derde oorlog, waarin niet alleen Engeland partij was maar ook Frankrijk en de bisschoppen van Münster en Keulen, zou echter bijna noodlottig worden. Het rampjaar 1672 naderde.

In Frankrijk besteeg in 1661 een nieuwe koning de troon, Lodewijk XIV. Evenals zijn Spaanse voorganger Philips II had hij hooggestemde idealen. Allereerst wenste hij zich een oppermachtig Frankrijk. Bij voorkeur met natuurlijke grenzen zoals de Alpen en de Rijn in het oosten en de Waal in het noorden. Natuurlijke grenzen zouden de Fransen nog lang blijven bezighouden. Pas Napoleon zou hun verlangen vervullen, zij het ook maar voor even. Naast natuurlijke grenzen had Lodewijk nog een tweede wens: het herstel van de oude positie van de rooms-katholieke kerk.

Zijn wensen spraken geleidelijk ook anderen aan. Samen met Karel II, de katholiek gezinde koning van Engeland, en de bisschoppen van Keulen en Munster ontwikkelde hij een plan om de republiek onder de voet te lopen. Vervolgens zouden ze onderling de lage landen verdelen. Lodewijk dacht zichzelf het hele gebied toe ten zuiden van de grote rivieren. Münster en Keulen kregen delen van het oosten, Karel II mocht Walcheren hebben en een paar zeehavens zoals Amsterdam. Te midden van dit al zou nog een klein stukje republiek overblijven. Daar zou dan de jonge prins Willem III mogen rege-

ren, vanzelfsprekend onder toezicht van Frankrijk en Engeland. Tegelijkertijd zou de katholieke kerk in al haar oude rechten moeten worden hersteld.

De veldtocht van Frankrijk, Munster en Keulen die medio 1672 begon, verliep aanvankelijk gun-

Het Paleis op de Dam.

stig. Van de republiek was spoedig niet meer over dan de stad Groningen, de provincie Friesland, de Zeeuwse eilanden en het gebied achter de Hollandse Waterlinie. In de kerken van de veroverde steden, zoals in de Dom van Utrecht, werd het misgerie binnengedragen en de katholieke eredienst hersteld. Daarmee was aanstonds al het eerste doel van de veroveringstocht bereikt.

Engeland was minder gelukkig. De Frans-Engelse vloot werd door Michiel de Ruijter verslagen bij Solebay. Niettemin sprak men erover dat het volk redeloos was, de regering radeloos en het land reddeloos. Amsterdam raakte overvol met vluchtelingen. Ook de Zaanstreek kreeg van de vluchtelingenstroom haar deel. Ze zochten onderdak en werk. Voor de Zaanse industrie betekende de toevloed van vluchtelingen echter ook onverwachte nieuwe mogelijkheden.

Onder de vele vluchtelingen waren papiermakers die op de Veluwe ruime ervaring hadden opgedaan met het vervaardigen van wit papier. Wit papier was veel gezocht, het werd gebruikt voor oorkonden, etsen en boeken. Het heldere water in de Veluwe beken had altijd borg gestaan voor een goede kwaliteit. In de Zaanstreek was ook papierindustrie. De slechte kwaliteit van het troebele polderwater hield het maken van wit papier echter tegen. De Zaanse papiermolens beperkten zich daardoor noodgedwongen tot grauw of blauwgekleurd pakpapier. Met de komst van de Veluwenaren opende zich echter de weg naar de winstgevende fabricage van wit papier. Bij de nieuwe papiermolens legde men uitgebreide bezinkingsvelden aan, waar het polderwater werd gezuiverd. Het maken van wit

papier zou na het rampjaar een grote omvang krijgen. De Westzaanse molen De Schoolmeester (1692, windbrief 1695) maakt het oud-Hollandse geschepte papier nog steeds voor kunstzinnige en representatieve doelen.

In Den Haag maakte men zich intussen ernstig zorgen. De waterlinie was daar het smalst. Onder veel druk werd in juli 1672 Willem III tot stadhouder benoemd. Ondanks dat vermoordde een maand later in Den Haag een opgewonden menigte de gebroeders De Witt. Zij werden verantwoordelijk gehouden voor de noodtoestand. In het niet bezette deel van Holland werd tegelijkertijd alles op alles gezet om de Fransen te verjagen. Een extra belasting van een half procent op vermogens moest daarvoor de middelen bijeenbrengen. Ook de Westzaanse 'capitalisten' werden geacht hun bijdrage te leveren. Met de dreigende vijandelijke legers in Naarden, Utrecht en Woerden was dit ongetwijfeld geen moeilijke beslissing.

Het uitgebreide vermogensoverzicht dat voor Westzaan werd opgesteld gaf aan dat hier niet minder dan 235 personen een vermogen hadden van 1000 gulden tot 16000 gulden. De draagkracht van de Westzaanse kooplieden en industriëlen was daarmee redelijk in kaart gebracht. Ter vergelijking: in dezelfde tijd bedroeg het dagloon van een vakman in de scheepsbouw ongeveer een gulden. Veel vermogen was vooral verzameld aan het Westzaanse Zuideinde en aan de Overtoom. De houthandel,

Michiel de Ruijter en zijn vloot op weg naar Engeland.

houtzagerij en scheepsbouw hadden in de voorafgaande jaren dit deel van de 'Regel van Westzaan' onmiskenbaar tot welstand gebracht.

Het einde van het jaar 1672 naderde. Lodewijk XIV wachtte op zijn kansen. De waterlinie hoefde voor hem geen probleem te zijn. Een enkele strenge winter was voldoende. Die zou de watervlakte omvormen tot een uitstekend begaanbare ijsvloer. Holland ging een sombere en vooral bange winter tegemoet. ■

Lodewijk de Veertiende.

Beeldmateriaal:

Westzaanse Digitale Beeldbank